

»BANDE« IN SLOVENSKA EMIGRACIJA V AVSTRIJSKIH BEGUNSKIH TABORIŠČIH: 1945–1949

Mateja ČOH KLADNIK¹

COBISS 1.01

IZVLEČEK

»Bande« in slovenska emigracija v avstrijskih begunskih taboriščih: 1945–1949

Avtorica v prispevku predstavi, kako je Uprava državne varnosti (UDBA) spremljala delovanje slovenske emigracije v begunskih taboriščih v Avstriji in ga povezala z delovanjem ilegalnih skupin v Sloveniji. Komunistična oblast je ilegalne skupine prikazovala kot enega glavnih nasprotnikov novega sistema. Njihovo delovanje je označila kot široko organizirano politično, vojaško in versko gibanje ter ga povezala z delovanjem slovenske politične in vojaške emigracije v begunskih taboriščih v Avstriji in s tujimi obveščevalnimi službami. Oktobra 1945 je bil v vojaškem taborišču St. Johann v bližini Salzburga ustanovljen Glavni obveščevalni center. Njegova najpomembnejša naloga je bila vzpostaviti mrežo obveščevalnih centrov v begunskih taboriščih. UDBA je bila prepričana, da so ti centri ustanovljali ilegalne skupine in jih pošiljali v Slovenijo, da bi delovale proti komunističnemu sistemu.

KLJUČNE BESEDE: Uprava državne varnosti, slovenska emigracija v Avstriji, begunska taborišča, obveščevalni centri, »bande«

ABSTRACT

“Gangs” and the Slovene Emigration within Austrian Refugee Camps: 1945–1949

The paper discusses and provides an insight into how the State Security Administration (UDBA) monitored the Slovene emigration in Austrian refugee camps and linked it with the operation of illegal groups in Slovenia. These illegal groups were labelled by the Communist Party as one of the core opponents of the new political system, where their operations were deemed a large-scale organized political, military and religious movement and were linked to the activities of the Slovene military and political emigrants in Austrian refugee camps, as well as to foreign intelligence services. The Main Intelligence Centre was founded at the St. Johann military refugee camp near Salzburg in October 1945 and its primary task was to establish a network of intelligence centres within the refugee camps in Austria. UDBA was convinced that these intelligence centres had formed illegal groups which were sent into Slovenia to undermine the Communist authorities.

KEY WORDS: State Security Administration (UDBA), Slovene emigration in Austria, refugee camps, intelligence centres, “gangs”

¹ Dr. zgodovine, znanstvena sodelavka, Študijski center za narodno spravo, Tivolska 42, SI-1000 Ljubljana, mateja.coh@scnr.si.

UVOD

Po drugi svetovni vojni je v Sloveniji/Jugoslaviji oblast prevzela Komunistična partija Jugoslavije (KPJ). Z različnimi ukrepi je takoj začela utrjevati svoj položaj in pri tem naletela na odpor. Ta se je kazal tudi kot delovanje večjih ali manjših ilegalnih skupin in organizacij. V državi je namreč po vojni ostalo več pripadnikov različnih vojaških formacij in posameznikov, medvojnih nasprotnikov partizanskega gibanja, ki se ob koncu vojne niso umaknili v tujino. V Sloveniji so bili to predvsem pripadniki Slovenskega domobranstva, na Hrvaškem pripadniki ustaškega in v Srbiji pripadniki četniškega gibanja. Ti posamezniki so se po vojni povezali in organizirali ilegalno delovanje; na Hrvaškem ter v Bosni in Hercegovini je nastalo t. i. križarsko gibanje (Radelić 2002), v Srbiji pa t. i. Ravnogorsko gibanje. V Sloveniji je med letoma 1945 in 1949 nastalo in delovalo okoli 35 ilegalnih skupin in organizacij. Zanje zasledimo različna poimenovanja, najpogostejša so bande, tolpe in Matjaževo gibanje (Zavadlav 1994; Pučnik 1996; Premk 2005; Čoh 2010; Zavadlav 2010).

Nastanek, organizacijo in delovanje ilegalnih skupin je komunistična oblast povezovala z delovanjem slovenske vojaške in politične emigracije, ki se je po odhodu iz Slovenije ob koncu vojne naselila v begunskih taboriščih v Avstriji in Italiji, ter s tujimi obveščevalnimi službami, predvsem z britanskimi in amerškimi. Minister za notranje zadeve Ljudske republike Slovenije, Boris Kraigher, je julija 1947 ilegalne skupine označil kot »špijonske organizacije, diverzantske kriminalne banditske organizacije, ki jih pošiljajo razni hujskaški anglo-ameriški elementi iz inozemstva« v Jugoslavijo.¹ Podobno je leto dni pozneje poudaril član centralnega komiteja KPJ, Edvard Kardelj, na petem kongresu: »Kontrarevolucionarne in izdajalske sile [...] pod pokroviteljstvom in vodstvom reakcionarnega katoliškega klera [...] in v nenehnem sodelovanju z raznimi imperialističnimi obveščevalnimi službami« so želele po vojni obnoviti delovanje četniških, ustaških in domobranskih skupin (Kardelj 1948: 318). V elaboratu o delovanju ilegalnih skupin in organizacij v Jugoslaviji med letoma 1945 in 1950 je »banditizem« definiran kot »najizrazitejša oblika kontrarevolucionarnega delovanja reakcionarnih elementov«. Po mnenju piscev elaborata naj bi nasprotniki novega sistema s takšnim delovanjem ovirali konsolidacijo ljudske oblasti in delo pri obnovi države ter ogrožali pridobitve narodnoosvobodilnega boja. Njihov najpomembnejši cilj je bil zrušiti komunistični sistem v Jugoslaviji in omogočiti vrnitev kralja Petra II. Karadjordjevića v domovino.²

Predpostavke, na podlagi katerih je oblast s pomočjo Uprave državne varnosti (Udbe)³ odkrivala in preganjala delovanje ilegalnih skupin, so bile:

1. ilegalne skupine so organizirali in podpirali emigrantski obveščevalni centri v begunskih taboriščih v Avstriji in Italiji;
2. bile so protikomunistično usmerjene, delovale so s ciljem zrušiti obstoječi družbenopolitični sistem v Jugoslaviji in se zavemale za vrnitev kralja Petra II.;
3. ta cilj so nameravale doseči s političnimi, z vojaškimi, obveščevalnimi in s propagandnimi akcijami;
4. zato so se povezovale s tujimi obveščevalnimi službami, predvsem z britanskimi in amerškimi.

1 Arhiv Republike Slovenije (ARS), AS 1589/III, Centralni komite Zveze komunistov Slovenije, 1945–1990 (AS 1589/III), šk. 3, a. e. 211, Referat Borisa Kraigherja, 23. julij 1947.

2 ARS, AS 1931, Republiški sekretariat za notranje zadeve Socialistične republike Slovenije, 1918–2004 (AS 1931), šk. 487, a. e. 251: 1–28.

3 Oddelek za zaščito naroda (Ozna) je bil ustanovljen maja 1944. Po reorganizaciji marca 1946 sta nastali civilna Uprava državne varnosti (Udba) in vojaška Kontraobveščevalna služba. V besedilu uporabljamo naziv Udba tudi za delovanje te službe pred marcem 1946.

EMIGRACIJA V AVSTRIJI

Ob koncu vojne so se čez slovensko ozemlje proti Avstriji umikali pripadniki različnih vojaških formacij in civilisti. Po prihodu v Avstrijo so se zbirali v begunskih taboriščih, ki so jih zanje organizirale zavezniške okupacijske oblasti. Poleg njih so se tam zbrali begunci, ki so odšli iz Jugoslavije že med vojno in se iz kakršnihkoli razlogov po koncu vojne niso vrnili v domovino. Njihovo delovanje je spremljala tudi Udba, ki je na podlagi zapisnikov zaslišanj organizatorja obveščevalnega centra v Gradcu, četniškega majorja Miloša Glišiča,⁴ izdelala poseben elaborat, v katerem je slovensko (jugoslovansko) emigracijo razdelila v dve skupini. V prvi so bili pripadniki t. i. stare emigracije, v katero je Udba uvrstila tiste, ki so odšli iz Jugoslavije med vojno, npr. vojne ujetnike, internirance, delavce na prostovoljnem in prisilnem delu v nemškem rajhu, pripadnike bojnih skupin, ki so med vojno sodelovali z okupatorji, hrvaške domobrane in ustaše ter slovenske domobrance. V drugo skupino, v skupino t. i. nove emigracije, pa je Udba uvrstila osebe, ki so odšle iz Jugoslavije po volitvah v ustavodajno skupščino novembra 1945.⁵

Udba je v omenjenem elaboratu tudi ugotavljala, da je bila sicer zelo različna jugoslovanska emigracija protikomunistično usmerjena in si je prizadevala zrušiti »nedemokratično« Titovo vlado. Glišič je na zaslišanjih spomladi 1946 povedal, da se je med emigracijo uveljavilo prepričanje, da Titova vlada predstavlja »totalitarni režim KP, ki z državo ravna po načelih svoje partije in ne dopušča politične svobode ostalim strankam«. Po mnenju emigrantov tak režim ni imel opore v ljudstvu in naj bi na svobodnih in demokratičnih volitvah propadel. Glede vprašanja ureditve in obsega države po padcu komunističnega sistema pa so se med jugoslovansko emigracijo, tako Glišič, oblikovale štiri politične linije: integralna, klerikalna, ustaška in slovenska separatistična linija.⁶

Po številu zagovornikov in intenzivnosti delovanja je bila najmočnejša t. i. integralna linija. Njeni zagovorniki so bili prepričani, da mora nova Jugoslavija dobiti vsa ozemlja, naseljena s slovenskim prebivalstvom (Trst in Istro, del Štajerske in Koroške v Avstriji). O novi državni ureditvi se niso jasno izrekli, ampak so zagovarjali stališče, da naj o tem, ali bo prihodnja država republika ali monarhija, odloči ljudstvo samo.⁷

Pomembni centri integralne linije so se oblikovali predvsem okoli predvojnih jugoslovanskih politikov, ki so že med vojno odšli iz Jugoslavije. Glavni center je bil v Londonu, kjer je bival kralj Peter II. Tam je delovala skupina politikov okoli srbskega pravnikarja in politika dr. Slobodana Jovanovića in hrvaškega politika Venčeslava Vilderja. Iz Londona so potekale zveze v Združene države Amerike (ZDA), kjer je deloval srbski diplomat Konstantin Fotić, in od tam nazaj v Evropo.⁸

Tretji in najdejavnejši center integralne linije v Evropi je bil centralni nacionalni komite v Rimu. Njegovi člani so bili npr. srbski pravnik in politik dr. Živko Topalović, hrvaški pravnik Adam Pribičević,⁹ v Rimu pa je deloval tudi slovenski politik dr. Miha Krek, ki je odšel v tujino aprila 1941. Do leta 1943 je sodeloval v jugoslovanskih begunskih vladah kot minister in podpredsednik vlade ter nato kot poslanik pri medzavezniškem posvetovalnem odboru za Italijo. Leta 1944 je ostal v Rimu in ustanovil protikomunistični narodni odbor za inozemstvo. Trdil se je, da bi po koncu vojne zavezniški zasedli vsaj Slovenijo ter si prizadeval za rešitev vprašanja o usodi vrnjenih slovenskih domobrancev v Jugoslavijo konec maja 1945 (npr. Mlakar 2003: 489–526; Griesser Pečar 2004: 456–494; Corsellis, Ferrar 2006; Jančar, Letnar Černič 2010; Pavlič, Kočar 2010; Rulitz 2013).

4 Na začetku februarja 1946 ga je v Beogradu aretirala in zasliševala Udba, poleti je bil obsojen na smrt in ustreljen.

5 ARS, AS 1931, šk. 490, a. e. 371: 1–2.

6 ARS, AS 1931, šk. 490, a. e. 371: 2; a. e. 402: 425.

7 ARS, AS 1931, šk. 490, a. e. 402: 425–427.

8 ARS, AS 1931, šk. 490, a. e. 371: 1, 3; a. e. 402: 426–428.

9 ARS, AS 1931, šk. 490, a. e. 402: 427–428.

Centralni nacionalni komite je vzdrževal zveze z Avstrijo, kjer je interese integralne linije zastopal Nacionalni komite Kraljevine Jugoslavije (NKKJ) v Salzburgu. NKKJ je bil ustanovljen konec maja ali na začetku junija 1945, njegovo delovanje pa so formalno odobrile ameriške in britanske okupacijske oblasti, po ustanovitvi pa še zavezniški svet za Avstrijo. Njegova glavna naloga je bila skrbeti za izboljšanje socialnega položaja jugoslovanskih beguncev, ki so ostali v Avstriji. Pristojen je bil tudi za registracijo pri njem prijavljenih jugoslovanskih državljanov v Avstriji. Zavezniške okupacijske oblasti so NKKJ-u prepovedale kakršnokoli politično delovanje.¹⁰

NKKJ je v avstrijskih begunskih taboriščih, in sicer v Gradcu za Štajersko ter v Celovcu za Koroško, kmalu začel vzpostavljati mrežo podkomitejev. Kljub zagotovitom emigrantov, da bo podkomite človekoljubna organizacija, britanske okupacijske oblasti v Gradcu niso dovolile njegove registracije. Ni se jim namreč zdelo primerno, da bi blizu jugoslovansko-avstrijske meje delovalo tako »antititovsko telo«. Zato je podkomite v Gradcu deloval tajno (Vodušek Starič 1992: 341). Decembra 1945 pa so britanske vojaške oblasti odobrile ustanovitev in delovanje podkomiteja NKKJ-a za Koroško s sedežem v Celovcu.¹¹

Četrty pomembni center integralne linije se je oblikoval v Parizu, kjer je kot njen glavni zagovornik deloval hrvaški politik dr. Vladko Maček. Poleg njega sta bila tam dejavna podkomite NKKJ-a ter srbski diplomat in politik dr. Božidar Purič.¹²

Pomembna organizacija, ki je po koncu vojne povezovala Slovence v emigraciji, je bil narodni odbor, ustanovljen 29. oktobra 1944 v Ljubljani. V t. i. narodni izjavi se je zavzel za združitev slovenskega ozemlja v Zedinjeno Slovenijo kot sestavni del federativne, demokratične in socialno pravično urejene Kraljevine Jugoslavije na čelu z dinastijo Karadjordjević. Na zasedanju 3. maja 1945 je bila sestavljena proklamacija o ustanovitvi Narodne države Slovenije, ki je sestavni del demokratične federativne Kraljevine Jugoslavije (Stare 1954; Mlakar 2003: 454–466). Člani odbora so po zasedanju odšli in Avstrijo, kjer je narodni odbor od začetka maja 1945 do jeseni 1947 ustanavljal pododbore; najdejavnejši je bil celovski. Vodil ga je dr. Jože Basaj, predsednik narodnega odbora ter med vojno član vodstva protirevolucionarnega tabora in član Slovenske ljudske stranke.

Ta pododbor je postal nosilec t. i. klerikalne linije jugoslovanske emigracije. V celovškem pododboru so bili po prihodu v Avstrijo dejavni tudi slovenski duhovniki s škofom dr. Gregorijem Rožmanom na čelu. Celovski pododbor je deloval javno in si je prizadeval samostojno voditi Slovence v emigraciji, predvsem tiste na avstrijskem Koroškem. Veliko podpornikov je imel predvsem v begunskih taboriščih v Špitalu in Judenburgu, kjer je bilo največ slovenskih emigrantov. Klerikalna linija se je glede nove državne ureditve povečini strinjala z zagovorniki integralne linije, s to razliko, da bi se Slovenija s Trstom in Primorsko, če Titov režim ne bi takoj padel, priključila k Avstriji, v kateri bi obstajala in delovala kot neodvisna enota (Klemenčič 1987: 205–212).¹³

Ustaška linija je zastopala stališče, da mora biti po padcu komunističnega režima ponovno ustanovljena Neodvisna država Hrvaška; če bi se komunistični režim dolgo obdržal, naj bi se Hrvaška s Slovenijo, Primorsko in Trstom vključila v katero od katoliških podonavskih držav. Slovenska separatistična linija pa je zastopala stališče, da se Slovenija do Save takoj priključi k Avstriji.¹⁴ Takšno delitev znotraj emigracije, ki je nastala na podlagi Glišičevih zaslišanj spomladi 1946, je Udba sprejela kot ugotovljeno dejstvo in se z dejanskimi stališči znotraj emigracije ni ukvarjala. Opisana delitev je bila izhodišče, na podlagi katerega je Udba obravnavala tudi politično delovanje emigracije.

10 ARS, AS 1931, šk. 489, a. e. 361: 48–86; Mikrofilmi (MF), A–10–4, Poročilo RSNZ za 1948, Ilegalne organizacije in banda.

11 ARS, AS 1931, šk. 490, a. e. 371: 4; a. e. 427: 795–796.

12 ARS, AS 1931, šk. 490, a. e. 402: 427–428.

13 ARS, AS 1931, šk. 490, a. e. 402: 425, 430–431.

14 ARS, AS 1931, šk. 490, a. e. 402: 425–426, 431–432.

V BEGUNSKIH TABORIŠČIH

Pripadniki vojaških formacij in civilni begunci so se po prihodu v Avstrijo zbirali v begunskih taboriščih. Večina se je najprej naselila v taborišču na Vetrinjskem polju, kjer se je zbralo okoli 12.000 domobrancev in okoli 6.000 civilnih beguncev. Velik del te skupine beguncev je bil konec maja 1945 vrnjen v Jugoslavijo, del je ostal v različnih begunskih taboriščih v Avstriji ali je bil preusmerjen v taborišča v Italijo (Žigon 2001: 55; Mlakar 2003: 487).

Po prihodu v Avstrijo so dobili status t. i. 'razseljenih oseb' (*displaced persons*). Ta status so dobili vojni in politični begunci, politični zaporniki, delavci na prisilnem delu, nekdanji člani vojaških formacij pod nemškim poveljstvom, deportiranci, interniranci, nekdanji vojni ujetniki in še nekateri drugi. Po koncu vojne so te osebe postale 'osebe brez domovine' (*stateless people*), saj se večinoma zaradi novih političnih razmer v državah, iz katerih so odšle, tja niso mogle vrniti (Wyman 1989: 25, 35, 40; Stieber 1997: 18).

Največ slovenskih razseljenih oseb je bilo v Avstriji v britanski okupacijski coni na Koroškem in Štajerskem, predvsem v taboriščih v Špitalu in Judenburgu (Stieber 1997: 140, 238). Britanske zasedbene oblasti so jih večkrat selile, prvič konec junija 1945, ko so zaprle vetrinjsko taborišče (Arnež 1999: 47–48, 53, 71). Od preselitve do njihove izselitve je v taborišču v Špitalu živelo največ slovenskih beguncev, po nekaterih podatkih kar 6.000. Od konca leta 1948 se je taborišče hitro praznilo, saj je večina beguncev po prejemu imigracijskih vizumov odšla v Severno in Južno Ameriko ter Avstralijo (Corsellis 1997: 131–159; Stieber 1997: 239). V ameriški okupacijski coni na območju Salzburške in Zgornje Avstrije se je zadrževalo manjše število slovenskih beguncev. Najpomembnejše in edino vojaško taborišče v Avstriji je bilo v St. Johannu v Pongau v okolici Salzburga, kjer sta delovali tudi dve pomembni organizaciji slovenskih (jugoslovanskih) emigrantov, NKKJ in Glavni obveščevalni center (GOC).

Begunska taborišča so nadzirale zavezniške okupacijske oblasti. Za oskrbo taborišč je bila najprej pristojna Uprava Združenih narodov za pomoč in obnovo – Unrra, od 1. julija 1947 pa Mednarodna organizacija za begunce; slednji je mandat potekel 30. junija 1950. Po tem datumu je organizacija ostala brez denarnih sredstev za oskrbo taborišč in je samo še zaključevala program izseljevanja oseb iz taborišč. Takrat so bila nekatera taborišča ukinjena, večino pa so prevzele avstrijske oblasti (Wyman 1989: 35–36, 46; Stieber 1997: 152–160, 198, 203).

Prve skupine Unrrinih uslužbencev so prišle v Avstrijo konec julija 1945. 10. avgusta je bil v Celovcu ustanovljen glavni štab Unrra za britansko okupacijsko cono (Stieber 1997: 156–157). Unrrin uslužbenec John Corsellis, ki je vse od vetrinjskega taborišča skoraj dve leti spremljal usodo slovenskih beguncev, ni imel posebej dobrega mnenja o uslužbencih Unrra in njihovem ravnanju z begunci (Corsellis 1997; Arnež 1999: 165).

Taboriščniki so opravljali različna dela, organizirali predavanja in bralne večere, delovale so javne in šolske knjižnice. Prva knjižnica je začela nastajati že na Vetrinjskem polju, največja pa je bila v taborišču v Špitalu. Slovenski begunci so organizirali razne tečaje, pripravljali razstave, sodelovali v pevskem zboru in gledaliških skupinah. Veliko so se ukvarjali s fotografiranjem, zlasti zato, ker so begunci fotografije potrebovali za različne dovolilnice in druge osebne dokumente ter prošnje za izselitev. Zavezniške okupacijske oblasti so tako delovanje emigrantov v taboriščih dovoljevale in celo spodbujale (Arnež 1999: 9, 137; Žigon 2001: 62–64).¹⁵

Pomembna dejavnost v taboriščih je bilo tiskanje časnikov (Švent 1992, 2007), in sicer z dveh vidikov. Po eni strani so časniki objavljali različne novice, navodila in odredbe iz taboriščnega življenja, poročila o dogodkih v Jugoslaviji in novice o mednarodni politični situaciji, po drugi strani pa so bili eno učinkovitejših sredstev za širjenje propagande med jugoslovanskimi begunci. Ta je potekala predvsem v smislu boja proti jugoslovanskemu komunizmu in odvratanja beguncev od vrnitve v domovino. V taboriščih so tiskali največ listov z versko vsebino in šolskih pripomočkov (Arnež 1999: 46–47, 62, 71).

¹⁵ ARS, AS 1931, šk. 488, a. e. 293: 92–106.

V avstrijskih begunskih taboriščih se je propaganda širila tudi po radijskih postajah, ki so bile namenjene za vzdrževanje zvez med posameznimi obveščevalnimi centri v taboriščih. Večina teh postaj je zaradi tajnosti pred zavezniki delovala le ponoči. Najdejavnejša je bila radijska postaja GOC v taborišču St. Johann v Pongauu, ki je bila v sobi ene od taboriščnih barak. Pod njo je bil bunker, v katerega so jo skrili med pregledi taborišča. Oddajanje radijskih postaj je dokaj uspešno motila Udbina radijska protiobveščevalna služba. Njen največji uspeh je bila t. i. radijska igra, ki je potekala med Udbo v Mariboru in taboriščem v St. Johannu, kjer je deloval GOC. Po aretaciji Miodraga Mihajlovića junija 1946 je namreč mariborska Udba v njegovem imenu vzpostavila zvezo z GOC-em in zbrala veliko informacij o lokacijah, valovnih dolžinah radijskih postaj, šifrah in načinih zbiranja depeš (Pučnik 1996: 203).¹⁶

Komunistična oblast si je na različne načine prizadevala za vrnitev (repatriacijo) jugoslovanskih državljanov iz begunskih taborišč v Jugoslavijo. Na rešitev tega problema so vplivali odnosi med Veliko Britanijo in ZDA na eni ter Jugoslavijo na drugi strani, oziroma stališča zahodnih zaveznic do novega sistema v Jugoslaviji. Temeljni problemi, ki so poleg različnih incidentov in napetosti najbolj obremenjevali dobre odnose med zahodnima zaveznicama in Jugoslavijo po koncu vojne, so bili volitve v jugoslovansko ustavodajno skupščino novembra 1945, tržaško vprašanje, pomoč Jugoslavije grškim komunistom v državljanski vojni in seveda notranjepolitične razmere v Jugoslaviji (npr. Barker 1986; Stieber 1997; Irwin 1998; Lane 1998; Pirjavec 1998; Vodušek Starič 1998). Poleg tega novice o ukrepih komunistične oblasti proti tistim, ki so bili s transporti vrnjeni v Jugoslavijo, niso bile spodbudne, saj je šlo za »vesti o krvavem režimu, ki vlada v državi po uspeli komunistični revoluciji«. To, propaganda za kralja Petra II., njegov obisk v begunskih taboriščih in njegove izjave o skorajšnji vrnitvi v domovino so mnoge emigrante odvrnili od vrnitve v domovino.¹⁷

OBVEŠČEVALNI CENTRI V BEGUNSKIH TABORIŠČIH

Udba je spremljala tudi delovanje obveščevalnih centrov, ki so jih v begunskih taboriščih v Avstriji organizirali pripadniki vojaške emigracije. NKKJ je začel namreč hkrati z ustanavljanjem podkomitejev vzpostavljati obveščevalno službo. Njeni temelji so bili formalno postavljeni z ustanovitvijo GOC-a oktobra 1945.¹⁸ Na tem področju je bil najdejavnejši Slovenec, podpolkovnik Andrej Glušič (Prezelj 1970: 10, 15).¹⁹

Sedež GOC-a je bil najprej v Salzburgu, v neposredni bližini protiobveščevalne službe ameriške vojske (Counter Intelligence Corps, CIC). Kmalu po ustanovitvi ga je Glušič preselil v vojaško taborišče St. Johann v Pongauu, kjer je deloval do pomladi 1947. Po podatkih Udbe je namreč Glušič zaradi ostre kampanje Jugoslavije proti obveščevalnemu delovanju jugoslovanskih emigrantov v begunskih taboriščih in intervencij avstrijske komunistične partije ter po nasvetu Američanov marca 1947 prenesel sedež GOC-a v Badgastein, prav tako v okolici Salzburga. Od tam je Glušič tedensko odhajal v taborišče St. Johann, kjer je ostala centrala za izdelovanje propagandnega materiala, tam pa so se zadrževali tudi kurirji iz Avstrije in Jugoslavije (Pučnik 1996: 155).²⁰ V Badgasteinu je vodstvo GOC-a ostalo do konca leta 1949, ko so ameriške vojaške oblasti prepovedale Matjaževo gibanje in se je večina emigrantov, tudi Glušič, že izselila iz begunskih taborišč.

GOC je najprej vodila trojka, na čelu katere je bil general Todor Miličević kot predstavnik četniške komande taborišča St. Johann v Pongauu. Njegov namestnik je bil Glušič, ki je bil delegiran kot predstavnik rimskega Narodnega odbora. Tretji član vodstva je bil predstavnik Srbov v NKKJ in njegov

¹⁶ ARS, AS 1931, šk. 487, a. e. 276: 93–99; a. e. 277: 100–103.

¹⁷ ARS, AS 1931, šk. 490, a. e. 402: 422–465.

¹⁸ ARS, AS 1931, šk. 489, a. e. 361: 48–86.

¹⁹ ARS, AS 1931, šk. 447, Dosje Andrej Glušič (Glušič).

²⁰ ARS, AS 1931, šk. 490, a. e. 404: 480; a. e. 421: 716.

podpredsednik, Vojo Popović (prav tam). Kmalu je vodstvo centra prevzel Glušič. Izkoristil je dva velika neuspeha srbskih četnikov, namreč zajetje dveh njihovih kurirjev, Glišića in Mihajlovića. Oba sta bila poslana v Jugoslavijo z nalogo, da vzpostavita zvezo z Dražo Mihailovićem. Njuno aretacijo je Glušič uporabil kot argument za to, da Srbi niso sposobni za delovanje na območju Slovenije, kamor je bilo zaradi bližine meje usmerjeno delovanje GOC-a. Tako je Glušič postopoma izrinil generala Miličevića in Popovića in postal gonilna sila obveščevalne dejavnosti v avstrijskih begunskih taboriščih. S tem, da je Glušič prevzel organizacijo obveščevalne dejavnosti in je k sodelovanju pritegnil več Slovencev, je obveščevalna služba dobila izrazito slovenski značaj.²¹ Pri tem mu je bilo gotovo v pomoč dejstvo, da je bil v dobrih odnosih z zavezniškimi oblastmi.

Glušič je kot vodja GOC-a konec leta 1945 sestavil tri programske in organizacijske dokumente, tj. Tehnično instrukcijo, letak Slovinci in Slovenke! in navodila za obveščevalno službo, ki naj bi bili podlaga za delovanje ilegalnih skupin v Sloveniji. V Tehnični instrukciji je Glušič izdelal načrt upravne razdelitve slovenskega ozemlja, v katerem je predvidel organizacijo in sistem t. i. krajevnih trojk kot organa oblasti ter določil organizacijo vojaških operativnih enot v domovini in cilje njihovega delovanja. V letaku Slovinci in Slovenke! je Glušič pozval k uporabi proti tretjemu, komunističnemu okupatorju, ki naj bi deloval kot izpostava Sovjetske zveze. V njem je zagovarjal tudi spoštovanje temeljnih človekovih pravic in svoboščin.²²

V navodilih za obveščevalno službo je določil, naj obveščevalci zbirajo podatke o stanju v državi. Od njih je pričakoval, da bodo dva- do trikrat mesečno pošiljali natančna poročila, čeprav se je zavedal, da večina nima ustreznih znanj o obveščevalni dejavnosti. Zato je pripravil obsežna navodila o tem, kako poročati.²³ Kako so obveščevalci na terenu zbirali podatke in sestavljali poročila, ni znano. V pregledanem gradivu nismo našli izvirnih obveščevalnih poročil, čeprav lahko iz različnih dokumentov sklepamo, da so obstajala. Glušič jih je najverjetneje dobival od kurirjev, ki so vzdrževali zveze s Slovenijo, in jih verjetno hranil v svojem arhivu oziroma v arhivu GOC-a. Po nekaterih pričevanjih v posebnem kovčku, ki mu ga je uspelo ob ameriški kontroli taborišča vedno pravočasno skriti.²⁴ Kaj se je zgodilo z Glušičevim arhivom, torej z arhivom GOC-a, ni popolnoma jasno, najverjetneje pa ga je odnesel s seboj v ZDA.

Najpomembnejša naloga GOC-a ob ustanovitvi je bila organizacija mreže obveščevalnih centrov v begunskih taboriščih v Avstriji, zbiranje podatkov o stanju v Jugoslaviji in vzpostavitev stika z Dražo Mihailovićem. Druge pomembne naloge so bile še: protikomunistična propaganda, organiziranje kurirskih zvez in kanalov, podpiranje in povezovanje ilegalnih skupin v Sloveniji, zagotovitev varne točke na jugoslovansko-avstrijski meji, zagotovitev kanalov, po katerih so v obe smeri potovali ljudje in potrebni material, in pridobitev zanesljivih vodnikov.²⁵ Eden od sodelavcev GOC-a, ki ga je Udba aretirala na začetku aprila 1946 in ga pridobila za sodelovanje, je na zaslišanjih povedal, da je bil osnovni cilj njegovega delovanja »preobrat v Jugoslaviji s pomočjo Angležev in Američanov«, po katerem naj bi oblast prevzela monarhistična ali koalicijska vlada.²⁶

Najpomembnejši obveščevalni centri, ki jih je organiziral GOC v Avstriji, so delovali v begunskih taboriščih v Lipnici, Gradcu, Celovcu in Špitalu. Obveščevalno delo na avstrijskem Štajerskem se je začelo poleti 1945, ko je bil najprej ustanovljen center v Lipnici, pozneje pa še v Gradcu. Njuni najpomembnejši člani so bili že omenjena Glišić in Mihajlović ter odvetnik in medvojni sodni preiskovalec četniškega štaba Slovenije, dr. Karel Kornhauser. Centra sta bila najbolj aktivna v letih 1946 in 1947 in sta svoje sodelavce pošiljala na Štajersko in v Prekmurje, da bi tam organizirali ilegalno delovanje.²⁷

21 ARS, AS 1931, šk. 490, a. e. 404: 479; Glušič: 92.

22 ARS, AS 1931, šk. 486, a. e. 222: 19–33; šk. 488, a. e. 326: 281–289.

23 ARS, AS 1931, Glušič: 225–239.

24 ARS, AS 1931, šk. 490, a. e. 390: 254.

25 ARS, AS 1931, šk. 490, a. e. 404: 479.

26 ARS, AS 1931, šk. 489, a. e. 360: 44–45.

27 ARS, AS 1931, šk. 489, a. e. 361: 60–64; šk. 492, a. e. 470: 5.

Na avstrijskem Koroškem je konec leta 1945 kot prvi začel delovati obveščevalni center v Celovcu. Vodil ga je kapetan jugoslovanske kraljeve vojske in od decembra 1944 načelnik organizacijskega štaba Slovenskega domobranstva, Ivan Drčar. Hkrati z njim je začel delovati še obveščevalni center v begunskem taborišču v Špitalu; najprej ga je vodil Janko Marinšek, ki je bil med vojno glavni kurir Gorenjskega četniškega odreda. Leta 1948 je vodenje prevzel Franc Grum, med vojno domobranski kapetan in vodja domobranskega obveščevalnega centra v Velikih Laščah (Mlakar 2003: 154, 508).²⁸ Delovanje teh centrov je bilo usmerjeno predvsem na Gorenjsko in v Ljubljano, v letih 1948 in 1949 pa delno tudi na Dolenjsko in Notranjsko.

Delovanje GOC-a in drugih obveščevalnih centrov je spremljala tudi Udba. Ta je v drugi polovici leta 1947 aretirala mornariškega podoficirja Ferdinanda Kikca, enega pomembnejših kurirjev GOC-a. Pridobila ga je za sodelovanje in ga kot svojega agenta poslala nazaj v Avstrijo, od koder je Udbi poročal o delovanju Glušičeve organizacije.²⁹ Delovanje GOC-a je Udbi razkrival tudi njen sodelavec Franjo Kovač, ki pa je bil v GOC vrinjen šele leta 1949, pred Glušičevim odhodom v ZDA. Njegovo pravo ime ni znano, prav tako ni jasno, na kakšen način je bil vrinjen v Glušičevo organizacijo. Iz poročil Udbe za leto 1949 lahko ugotovimo, da je bil preverjen agent, ki mu je Glušič popolnoma zaupal, in da je »pripomogel k točni analizi stanja v GOC-u in oceni sedanjih metod ameriške obveščevalne službe«.³⁰ Iz Kovačevih poročil lahko sklepamo, da sta z Glušičem izmenjala več depeš in da sta se nekajkrat srečala tudi osebno.³¹

Udba je bila prepričana, da so obveščevalni centri ustanavljali ilegalne skupine in jih pošiljali v Slovenijo, da bi delovale proti oblasti. Dokumenti tega ne potrjujejo, saj je bila edina skupina, ki je prihajala v Slovenijo iz tujine, Sernečeva ilegalna skupina. Formalno se je oblikovala spomladi 1946 v Avstriji, njeni člani pa so se v Sloveniji začeli povezovati na lastno pobudo že poleti 1945. Prva Glušičeva navodila za delovanje skupine so prišla šele spomladi 1947. To je bila edina skupina, ki je prihajala na Pohorje in Kozjak iz Avstrije in se je po končanih akcijah tja tudi vračala. Člani skupine so se v Avstriji zadrževali večinoma pri kmetu Josefu Koeblerju v Lučanski dolini. Verjetno pa je, tako so trdili tudi nekateri člani Sernečeve skupine, ki jih je jeseni 1947 zaslišala britanska vojaška varnostna služba (Field Security Service, FSS) v Lipnici in Gradcu, da skupina sploh ni nameravala delovati v Jugoslaviji in je tja odhajala le zato, da bi ugodila Glušičevim prizadevanjem za organiziranje ilegalnega delovanja v Sloveniji.³²

Za delovanje obveščevalnih centrov v begunskih taboriščih v Avstriji so vedele britanske in ameriške okupacijske oblasti v Avstriji. Te so tako delovanje sprva dopuščale, če le ni bilo preveč očitno, in sicer v zameno za informacije o stanju v Jugoslaviji.³³ Ko so se po sporu med Sovjetsko zvezo in Jugoslavijo leta 1948 spremenile zunanje-politične razmere, so britanske in ameriške okupacijske oblasti v Avstriji prepovedale kakršnokoli delovanje proti Jugoslaviji ter konec leta 1949 tudi Matjaževo gibanje. Veliko članov obveščevalnih centrov se je že konec leta 1947 začelo izseljevati; tudi Glušič³⁴ je decembra 1949 odšel iz Avstrije prek Nemčije v ZDA (Marković, Milovanović, Rebić 1984: 587–589).³⁵ Z njegovim odhodom je obveščevalno delo v avstrijskih begunskih taboriščih prenehalo.

28 ARS, AS 1931, šk. 489, a. e. 365: 116–120; a. e. 368: 141–146.

29 ARS, AS 1931, šk. 490, a. e. 421: 708–715; Glušič: 96–98.

30 ARS, AS 1931, MF, A–10–5, Poročilo RSNZ za 1949, št. 088565–088571.

31 ARS, AS 1931, Glušič: 102–107, 117–123.

32 The National Archives (NA), FO 1020/3178, Interrogation report Josef Serneck, 9. 9. 1947; ARS, AS 1931, šk. 484, a. e. 35: 106–113.

33 ARS, AS 1931, šk. 484, a. e. 34: 90–105; šk. 490, a. e. 406: 489–498; NA, FO 1020/3178, Interrogation reports: Franz Hautz, 8. 9. 1947; Josef Serneck, 9. 9. 1947; Slavko Jursic, 14. 9. 1947; Alois Pozderek, 23. 9. 1947; Martin Sainovic, 23. 9. 1947; List of all persons connected with the gang, 17. 9. 1947.

34 Leta 1950 je bil kot geodetski strokovnjak sprejet v Map service (oddelek v ameriški vojski) v Washingtonu, pozneje pa se je zaposlil pri vojno-geografskem inštitutu. Nazadnje je delal v U. S. Topographic Command, kjer je postal pomočnik šefa geodezijskega oddelka s činom brigadnega generala (Prezelj 1970: 10, 15).

35 ARS, AS 1931, šk. 488, a. e. 291: 82–85.

Za obveščevalne centre sta vedeli tudi britanska FSS in ameriška CIC. Nekateri člani obveščevalnih centrov, predvsem GOC-a, so sodelovali z obema. Iz dokumentov lahko ugotovimo, da je Glušič Američanom dostavljal vojaška, gospodarska in politična poročila. Zelo dobre odnose je imel z ameriškim majorjem srbskega rodu, Georgem Milovanovićem, vodjem CIC-a v Salzburgu.³⁶ Kljub temu da so zavezniške okupacijske oblasti v Avstriji uradno prepovedale obveščevalno delovanje emigrantov, je Glušič deloval z njihovo vednostjo oziroma »vsaj s pristankom, če ne celo po navodilih ameriške Osrednje obveščevalne službe (CIA)« (Borštnik 1998: 99). Tudi sam Glušič je septembra 1949 sodelavcu Udbe Kovaču povedal, da mu »Amerikanci nudijo vsa sredstva in ima z njimi čiste račune«.³⁷

ILEGALNE SKUPINE V SLOVENIJI

Prve ilegalne skupine so se v Sloveniji pojavile spomladi 1946, naslednje leto je njihovo delovanje doseglo vrhunec, leta 1948 pa je začelo njihovo delovanje hitro upadati. Večina skupin je med letoma 1945 in 1949 – predvsem zaradi geografskih značilnosti območja in ugodnega terena za ilegalno prehajanje meje – delovala na Štajerskem in v Prekmurju. Njihovi člani in podporniki so bili večinoma mladi fantje, po socialnem statusu pa so prevladovali kmetje, kot je večkrat ugotavljala tudi partija.³⁸ Med člani ilegalnih skupin v Sloveniji skoraj ni bilo pripadnikov t. i. protirevolucionarnega tabora; ti so bili aktivni predvsem v obveščevalnih centrih begunskih taborišč v Avstriji. Drugačno je bilo stanje na Hrvaškem, kjer so bili člani križarskih skupin predvsem ustaši (Radelič 2002). Skupine so izvajale oborožene napade na obmejne straže, patrolje, pripadnike obmejnih in drugih enot jugoslovanske armade in milice. Napadale so partijske funkcionarje in pripadnike Udbe ter jim grozile. Večinoma pa so bile njihove akcije kriminalnega značaja: ropale so kmetijske zadruge, trgovine in kmetije. Njihovo delovanje se kaže tudi v širjenju protikomunistične propagande.

Nekaj ilegalnim skupinam, ki so imele stike z obveščevalnimi centri v Avstriji, lahko pripišemo tudi obveščevalno dejavnost, npr. Sernečevi skupini na Pohorju in Kozjaku, Škamličevi in skupini Ignaca Škete v Slovenskih goricah ter Šajnovičevi in Markojevi skupini ob slovensko-hrvaški meji v okolici Lendave in Ljutomera. Voditelji in člani teh skupin so v Avstriji prihajali v stik s FSS, ki jih je zaslišal o tem, zakaj so pobegnili čez mejo, o razmerah v Jugoslaviji, vojski, Udbi in partiji.³⁹ Udba je za več voditeljev in članov ilegalnih skupin trdila, da so podpisali izjave o sodelovanju s FSS ali CIC, vendar ni mogoče zanesljivo ugotoviti, kdo naj bi z omenjenima službama sodeloval kot njen agent. Prav tako ni mogoče zanesljivo potrditi, da so voditelji ali člani nekaterih ilegalnih skupin delovali po navodilih tujih obveščevalnih služb, kot je to skušala prikazati Udba.

Člani ilegalnih skupin in posamezniki, ki so ilegalno prehajali jugoslovansko-avstrijsko mejo, so iz Slovenije v Avstrijo odnašali naropano blago, predvsem cigarete in živino. Na meji je prihajalo do različnih incidentov, tudi oboroženih spopadov in streljanja. Varnostna direkcija za Štajersko je maja 1947 ocenjevala, da je bilo zadrževanje teh posameznikov na avstrijskem ozemlju nesprejemljivo tako za obmejno prebivalstvo kot tudi iz zunanjepolitičnih razlogov. Jugoslovanska vlada je namreč februarja 1947 poslala avstrijski vladi dve noti, v katerih je protestirala proti temu, da so avstrijske oblasti dopuščale zadrževanje »oboroženih fašističnih emigrantskih band« na njihovem ozemlju; te so namreč povzročale številne incidente tudi na jugoslovansko-avstrijski meji. Zato so britanske vojaške enote in FSS ter avstrijska carinska služba in žandarmerija izvajale pogoste akcije, v katerih so iskale člane ilegalnih skupin ter oborožene posameznike, ki so ilegalno prehajali mejo in se skrivali pri avstrijskih kmetih.

36 ARS, AS 1931, šk. 490, a. e. 390: 254–255; a. e. 406: 489–493.

37 ARS, AS 1931, Glušič: 104.

38 ARS, AS 1589/III, šk. 3, a. e. 211, Referat Borisa Kraigherja, 23. julij 1947.

39 NA, FO 1020/3178, Interrogation reports: Franz Hautz, 8. 9. 1947; Josef Serneck, 9. 9. 1947; Slavko Jursic, 14. 9. 1947; Alois Pozderez, 23. 9. 1947; Martin Sainovic, 23. 9. 1947.

Pri avstrijskih kmetih v obmejnem pasu so naredile več hišnih preiskav. V teh akcijah so aretirale več ljudi, našle in zaplenile so orožje, strelivo, uniforme in propagandni material. Akcije so bile uspešne, saj je varnostna direkcija avgusta 1947 poročala o zmanjšanem številu incidentov.⁴⁰

Komunistična oblast je ilegalne skupine v Sloveniji prikazovala kot enega glavnih nasprotnikov novega sistema, njihovo delovanje pa kot široko organizirano politično, vojaško in versko gibanje. Dejansko je bilo stanje precej drugačno. Kljub pozivom k zrušenju tedanjega sistema v Jugoslaviji ter spoštovanju temeljnih človekovih pravic in svoboščin, o političnem programu, ki bi po spremembi sistema konkretno določal novo državno ureditev po vzoru demokratičnih držav, ne moremo govoriti (Gabrič 2006: 303–312). Člani ilegalnih skupin so bili večinoma oboroženi, a kljub temu ne moremo govoriti o veliki ali organizirani vojski, kot jo je predvidel Glušič v Tehnični instrukciji. Redki poskusi ustanavljanja vojaških enot po navodilih Tehnične instrukcije so bili neuspešni. Ilegalne skupine tudi niso bile strogo vojaško organizirane, ampak je šlo za ohlapno povezovanje posameznikov, ki se včasih med seboj sploh niso poznali. Delovanja ilegalnih skupin tudi ne moremo označiti za versko gibanje. Komunistična oblast je namreč kot sodelavce Matjaževega gibanja prikazovala duhovnike in tako kompromitirala Katoliško cerkev.

Iz dokumentov in pričevanj je mogoče sklepati, da je z namenom odkriti in odstraniti nasprotnike komunistične oblasti, nekatere ilegalne skupine organizirala tudi Udba. Take so bile npr. Slovenjegoriška, Palčkova in Požarjeva skupina, ki pa niso imele stikov z obveščevalnimi centri.

SKLEP

V Sloveniji je po drugi svetovni vojni delovalo okoli 35 večjih ilegalnih skupin, ki jih je komunistična oblast povezovala z delovanjem slovenske vojaške in politične emigracije v begunskih taboriščih v Avstriji. Cilj delovanja ilegalnih skupin, tj. zrušiti komunistično oblast in omogočiti vrnitev kralju Petru II. v Jugoslavijo, je bil zelo težko izvedljiv. Tako v GOC-u kot tudi v drugih obveščevalnih centrih so bili namreč prepričani, da obstaja v Sloveniji razvejana mreža ilegalnih skupin, ki aktivno delujejo v smislu ciljev Matjaževega gibanja, kar pa ni ustrezalo dejanskemu stanju na terenu. Takšno prepričanje je bilo posledica dejstva, da so GOC in njemu podrejeni obveščevalni centri zelo slabo poznali stanje v Sloveniji. Zato so bila prizadevanja Glušičevega GOC-a in obveščevalnih centrov, da povežejo posamezne ilegalne skupine v Sloveniji, neuspešna.

Boj proti ilegalnim skupinam je Udba največkrat organizirala z vrinjenimi sodelavci, ki jih je za sodelovanje pridobila z grožnjami ali na podlagi obremenilnega gradiva med člani skupin, njihovimi podporniki, sorodniki in kurirji. Tako je na terenu vzpostavila razvejano agenturno-informativno mrežo, s katero je odkrivala ilegalno delovanje skupin in zbirala podatke o njihovih članih. Manj uspešna je bila pri njihovem zajetju, saj se ji je izmuznilo več voditeljev in članov skupin.

Komunistična oblast je spretno izkoristila delovanje ilegalnih skupin in je ob podpori Udbe odstranila manj resničnih in veliko več domnevnih nasprotnikov oziroma t. i. razrednih sovražnikov.⁴¹ Na seznamu oseb, ki jih je Udba na kakršenkoli način povezovala z delovanjem teh skupin v Sloveniji ali Avstriji, je več kot 8.000 imen (Markelj 2003). Na tem seznamu pa večinoma ni obsojenih podpornikov ilegalnih skupin; to pomeni, da je število tistih, ki jih je spremljala Udba v zvezi z delovanjem ilegalnih skupin, še večje.

40 Österreichisches Staatsarchiv, Archiv der Republik, Bundesministerium für Inneres: Weissgardisten und Kreuzzügler.

41 Analiza Udbe iz leta 1950 kaže, da je med letoma 1945 in 1949 ujela 512 članov ilegalnih skupin, v spopadih naj bi jih bilo ubitih 114, obsojenih pa 398. V istem obdobju je aretirala 1.325 podpornikov, od katerih je bilo 15 ubitih pri poskusu aretacije, 1.310 pa obsojenih (ARS, AS 1931, šk. 486, a. e. 250: 7; šk. 487, a. e. 267: 4, 5, 103).

LITERATURA

- Arnež, Janez A. (1999). *Slovenski tisk v begunskih taboriščih v Avstriji 1945–1949*. Ljubljana, Washington: Studia Slovenica.
- Barker, Elizabeth (1986). Mednarodni položaj Jugoslavije ob koncu druge svetovne vojne. *Konec druge svetovne vojne v Jugoslaviji* (ur. Dušan Biber). Ljubljana: Založba Borec, 628–647.
- Borštnik, Pavle (1998). *Pozabljena zgodba slovenske nacionalne ilegale*. Ljubljana: Mladinska knjiga.
- Corsellis, John (1997). The Slovene political emigration 1945–1950. *Dve domovini / Two homelands* 8, 131–159.
- Corsellis, John, Ferrar, Marcus (2006). *Slovenija 1945: Smrt in preživetje po drugi svetovni vojni*. Ljubljana: Mladinska knjiga.
- Čoh, Mateja (2010). *Za svobodo, kralja in domovino: Ilegalne skupine v Sloveniji med letoma 1945 in 1952*. Ljubljana: Študijski center za narodno spravo.
- Gabrič, Aleš (2006). Opozicija ali nasprotovanje novim oblastem v letu 1945. *Mitsko in stereotipno v slovenskem pogledu na zgodovino* (ur. Mitja Ferenc, Branka Petkovšek). Ljubljana: Zveza zgodovinskih društev Slovenije, 303–312.
- Griesser Pečar, Tamara (2004). *Razdvojeni narod, Slovenija 1941–1945: Okupacija, kolaboracija, državljanska vojna, revolucija*. Ljubljana: Mladinska knjiga.
- Irwin, Zachary T. (1998). United States policy towards Yugoslavia after the Second World War. *Acta Histriae* VI, 23–44.
- Jančar, Mateja, Letnar Črnič, Jernej (2010). *Poročilo o pobjah*. Ljubljana: Inštitut dr. Jožeta Pučnika.
- Kardelj, Edvard (1948). Komunistična partija Jugoslavije v borbi za novo Jugoslavijo, za ljudsko oblast in socializem. *V kongres Komunistične partije Jugoslavije*. Ljubljana: Cankarjeva založba, 279–376.
- Klemenčič, Matjaž (1987). *Ameriški Slovenci in NOB v Jugoslaviji*. Maribor: Založba Obzorja.
- Lane, Ann (1998). Britain, Yugoslavia and the onset of the Cold War 1945–1947. *Acta Histriae* VI, 71–80.
- Markelj, Klemen (2003). *Republiški sekretariat za notranje zadeve Socialistične republike Slovenije: Bande in ilegalne organizacije (arhivski inventar)*. Ljubljana: Arhiv Republike Slovenije.
- Marković, Dragan, Milovanović, Nikola, Rebić, Đuro (1984). *Bojevniki za mir 1*. Ljubljana: Mladinska knjiga.
- Mlakar, Boris (2003). *Slovensko domobranstvo 1943–1945*. Ljubljana: Slovenska matica.
- Pavlič, Jože, Kočar, Jožef (2010). *Vetrinj*. Ljubljana: Družina.
- Pirjavec, Jože (1998). Pariška mirovna konferenca. *Acta Histriae* VI, 7–14.
- Premk, Martin (2005). *Matjaževa vojska 1945–1950*. Ljubljana: Društvo piscev zgodovine NOB Slovenije.
- Prezelj, Ivan (1970). V spomin polkovniku Andreju Glušiču. *Klic Triglava* 374, 10, 15.
- Pučnik, Jože (1996). *Iz arhivov slovenske politične policije*. Ljubljana: Veda.
- Radelič, Zdenko (2002). *Križari – gerila u Hrvatskoj 1945–1950*. Zagreb: Hrvatski institut za povijest, Dom i svijet.
- Rulitz, Florian Thomas (2013). *Vetrinjska in bleiburška tragedija: Nasilje partizanskih enot nad begunci v maju 1945 na avstrijskem Koroškem*. Celovec: Mohorjeva družba.
- Stare, Miloš (1954). *Narodni odbor za Slovenijo: Namen naše politike*. Buenos Aires: Svobodna Slovenija.
- Stieber, Gabriela (1997). *Nachkriegsflüchtlinge in Kärnten und der Steiermark*. Graz: Leykam.
- Švent, Rozina (1992). *Publicistična dejavnost slovenske emigracije po drugi svetovni vojni*. Magistrsko delo. Ljubljana: Univerza v Ljubljani.
- Švent, Rozina (2007). *Slovenski begunci v Avstriji: 1945–1950*. Ljubljana: Založba ZRC SAZU.
- Vodušek Starič, Jera (1992). *Prevzem oblasti 1944–1946*. Ljubljana: Cankarjeva založba.
- Vodušek Starič, Jerca (1998). Poskus orisa učinkov jugoslovanske politike na diplomatsko dogajanje v obdobju 1945–1947. *Acta Histriae* VI, 81–98.
- Wyman, Mark (1989). *DPs, Europe's Displaced Persons, 1945–1951*. London: Cornell University Press, Ithaca.
- Zavadlav, Zdenko (1994). *Križarji, Matjaževa vojska na Slovenskem*. Ljubljana: Založba Horvat MgM.

Zavadlav, Zdenko (2010). *Pozna spoved: Iz dnevnika slovenskega oznovca*. Celovec: Mohorjeva družba.
Žigon, Zvone (2001). *Iz spomina v prihodnost: Slovenska politična emigracija v Argentini*. Ljubljana: Založba ZRC SAZU.

Arhivski viri:

Arhiv Republike Slovenije, AS 1589/III, Centralni komite Zveze komunistov Slovenije, 1945–1990.

Arhiv Republike Slovenije, AS 1931, Republiški sekretariat za notranje zadeve Socialistične Republike Slovenije, 1918–2004: Bande, šk. 484–492; Dosje Andrej Glušič, šk. 447; Mikrofilmi, Letna poročila RSNZ.

Österreichisches Staatsarchiv, Archiv der Republik, Bundesministerium für Inneres: Weissgardisten und Kreuzzügler.

The National Archives (London), Foreign Office, FO 1020/3178.